

Адам баласы табиғатында темірдей төзімді, гүлдей нәзік. Бір ауыз сөзбен кісіні ренжіту де, қуанту да болады. Сөйлеу этикетін әдеппен қолданып, мүмкіндігін аша білсек, ізеттілікке бастайтын жақсы жақтарын жетілдіре берсек, адамдар арасындағы қарым-қатынас адамгершілік пен ынтымаққа бастау алары анық.

Әдебиет

1. Назарбаев Н. Бәсекелестікке қабілетті Қазақстан үшін. Бәсекелестікке қабілетті экономика үшін. Бәсекелестікке қабілетті халық үшін. Қазақстан халқына жолдауы. – Алматы, 2004. – 31 б.
2. Уәлиев Н. Сөз мәдениеті. – Алматы: «Мектеп», 1984. – 119 б.
3. Балақаев М. Қазақ әдеби тілі және оның нормалары. – Алматы: «Ғылым», 1984. – 184 б.
4. Уәли Н. Сөз мәдениетінің ғылыми-теориялық негіздері: Фил. ғыл. докторы... дисс.: 10.02.02. – Алматы: Тіл білімі институты, 2007. – 398 б.
5. Формановская Н. И. Речевой этикет и культура общения. – М.: Высш. шк., 1989. – 109 с.
6. Қазақтың шешендік сөздері // Құрастырған Б. Адамбаев. – Алматы: «Ана тілі» баспасы, 2008. – 160 б.

Мәтінді мамандыққа байланысты оқыту

Ақтанова Л. П.

Тілді оқытып, үйретудің сапасын арттыру әртүрлі жағдайларға байланысты. Іскерлік қазақ тілін оқыту сапасын арттыруға бағытталған жұмыс түрлерін ұйымдастыру – олардың мамандыққа қатысты мәтіндер арқылы жүзеге асыруға болатындығын дәлелдеді.

Мамандыққа байланысты әдебиеттерден алынған мәтіндерді беру арқылы магистрантты қазақ тілін оқуға ынталандырып, оның тілге деген қызығушылығын арттыруға болады.

Осыған орай, Академия тыңдаушыларын мамандықтарына қатысты мәтіндерді тиімді тәсілдермен оқыту әдістеріне тоқталып өтсек.

Әр мамандық саласына сәйкес мәтінді қызықты, тартымды, түсінікті етіп дайындау – әр оқытушының алдындағы міндет. Соның бірі – мәтінді мамандыққа байланысты оқыту.

Мамандыққа қатысты оқу мәтіндерінің мынадай жалпы ерекшеліктері бар: 1. ақпараттылық; 2. қажеттілік; 3. мазмұндылық; 4. түсініктілік; 5. заман талабына сәйкестілік; 6. пайдалылық [1, 112-б.].

Мәтін ғылыми тұрғыда сұрыпталған, өңделген болуы тиіс. Сабаққа қолданылатын мәтін тыңдаушының психофизиологиялық ерекшелігіне бейімделініп немесе бейімделмей де алынуы мүмкін. Мәтінді сұрыптағанда мынадай факторлардың кешенді жүйесін ескерген жөн: магистранттардың мамандығы бойынша актив сөздер мен түсіндірме терминдердің ауқымы; лексико-грамматикалық материалдың ерекшелігін қамтамасыз ету; мәтіннің қиындық деңгейін анықтау; контекстік көркемдік пен жанрлық шектеулік; тақырыптық принцип; мәтіннің композициялық-мәндік құрылымы мен стилі. Сондай-ақ, мәтін мазмұнын түсіну, оның ішіндегі негізгі және жанама ойдың бөліну заңдылығын айыра білумен айқындалады [2, 246-б.]. Сондықтан, тілді оқытып, үйретудің кез келген кезеңінде оқытушы магистранттарға оның құрылымдық элементтерінің қайсысы негізгі, қайсысы қосымша ойды беріп тұрғанын түсіндіріп, көрсеткені дұрыс. Мәтінді толық және дәл ұғыну оның ішіндегі сөздердің мән-мағынасын түсініп, білуге де байланысты.

Әрбір тақырыптық мәтіндердің соңында сөздік материалы берілуі тиіс. Және де бұл сөздер талданып, магистранттардың арнайы дәптерлеріне жазылуы қажет. Қандай мәтін болмасын алдымен оның мазмұнына назар аударып, оны түсінген жөн. Сөздің мағынасын түсіну – магистранттардың алдында игерген білім көлеміне байланысты. Сөздің нақты мағынасын сөйлем контекстінде ғана байқауға болады. Себебі жеке тұрғанда бір мағына беретін сөз, сөйлем ішінде кейде басқа мағына береді. Сөз мағынасының бұлай өзгеруі оның сөйлемдегі тұрған орнына байланысты. Сонымен қатар, сөз өзінің бастапқы мағынасында емес, ауыспалы мағынада қолданылуы мүмкін.

Мәтінді таңдау барысында көптеген оқытушылардың мәтіннің тақырыптық мазмұнына көңілді көбірек аударып, өз мойнына пән оқытушысының міндетін алып кететін жағдайлары да кездеседі. Мұндай жағдайда, пән бойынша тақырыпты жан-жақты талдап беретін екінші оқытушының рөліне еніп кетуі мүмкін [3, 185-б.].

Мәселен, әр мамандықтарға байланысты «Халықаралық қатынастар», «Қазақстан – ЕҚЫҰ төрағасы», «Қазақстан экономикасы», «Қылмыс», «Қазақстандағы саясат» деген мәтіндерді оқығанда біздің негізгі мақсатымыз – «Халықаралық қатынас саласының міндеттері қандай?, Қазақстан ЕҚЫҰ-ға қалай төрағалық етті?», «Экономика дегеніміз не?, Оның даму тарихы қандай?», «Қылмыс деген не?, Қылмыстың қандай түрлері бар? Қылмыстық кодекс бойынша қандай жазалар белгіленген?», «Ішкі саясат ұғымы» деген сұрақтарға жауап іздеу емес, «Дипломатия», «ЕҚЫҰ», «Экономика», «Қылмыс» тақырыптары бойынша коммуникативті жаттығулар көмегімен магистранттың ойын логикалық жүйелеу арқылы сөйлету.

Мамандыққа байланысты мәтінмен жұмыс жасау барысында оқытушы алдында төмендегідей мақсат қойғаны дұрыс:

- Магистрантты өз мамандығы бойынша қазақша тілдесе білуге бағыттау;
- Мамандыққа байланысты тілдік қатынасқа түсу үшін әртүрлі жағдаяттар құру арқылы тілдік қатынастың қажеттілігін арттыру;
- Дұрыс сөйлеу, жазу нормаларын үйрету.

Мамандыққа байланысты мәтіндер ғылыми тұрғыда сұрыпталынып алынады. Мәтінмен жүргізілетін жұмысты мынадай кезеңдерге бөліп қарастыруға болады:

- 1) мәтінмен жұмыстың алдыңғы кезеңі;
- 2) мәтінмен жұмыс кезеңі;
- 3) мәтін соңындағы жұмыс кезеңі.

Бірінші кезең бойынша, мәтінді оқығанға дейін, мәтінге байланысты немесе басқаша логикалық сұрақтар берілуі арқылы жасалады.

Мәтінді оқымай тұрып, мәтін ішіндегі сөйлемдерге сұрақ қою дұрыс емес. Магистранттардың алдында мамандықтарына байланысты мәтіндердің болғаны дұрыс. Мәтіннің ішінен таныс емес сөздерді теріп жазып алғаннан кейін, оқытушының көмегімен мамандыққа байланысты актив сөздер, сөз тіркестері бөлек сөздікке жазылады. Бұлай жазып алу сөздің дұрыс жазылуын, айтылуын тексеруге, өзін-өзі тексеруге, бірін-бірі тексеруге көмегі тиеді. Мәтінде берілетін сөздердің ішінде таныс емес сөздер мейлінше аз болғаны дұрыс. Өткен сабақта берілген сөздерді қатыстырып, байланыстырып отыру керек. Бұл жерде байланыстылық қағидасы сақталады.

Келесі мәтінмен жұмыс кезеңі. Бұл кезеңде мәтіннің тілдік материалы мен құрылымын трансформациялау жаттығулары орындалады. Сондай-ақ мәтін ішінен қажет мәліметті бөліп алу, айыра білуге машықтандыру жаттығуларын әртүрлі тәсілмен орындатуға болады. Мәтінмен жұмыс кезеңі былайша ұйымдастырылады:

- мәтінмен жеке-жеке сөйлемдердің сапасын саралап салыстыру;
- мәтіннің негізгі мәнін, мазмұнын түсіну;
- мәтінге тақырып беру;
- мәтінді тақырыпшаларға бөлу;
- мәтіндегі басқы, ортаңғы, соңғы ойларды анықтау;
- мәтінге жоспар жасап, ол бойынша тараушаларды анықтау;
- мәтінді баяндай білу, басталар, аяқталар ойды дұрыс жеткізу;
- жоспар бойынша мәтін мазмұнын әңгімелеу;
- мәтіндегі сөздермен түрлі жұмыс жасап, сөздік қорды толықтыру.

Осы әдіс-тәсілдердің бәрі оқыған мәтіннің мағынасын магистранттар толық түсінуіне арналған жұмыстар. Мәтін мағынасын толық түсіну дегеніміз не? Жалпы алғанда, магистранттар мәтіннің мазмұнын түсіну үшін оның ішіндегі өз мамандығына байланысты жеке сөздерді түсінуі. Жеке сөздер түсінікті болса, тұтас мәтін де түсінікті болады деген жалпы пайымдау. Сөздің жеке тұрғандағы мағынасы кейде мәтін контекстіндегі мағынасымен бір бола бермейтінін жоғарыда айтып кеткенбіз. Сондықтан мәтіндегі ойды түсіну үшін онда берілген сөздердің тура мағынасымен қатар ауыспалы мағынасын да білу қажет.

Келесі мәтін соңынан жүргізілетін жұмыс кезеңі. Бұл кезеңде мәтін мазмұнының негізгі элементтерін, танымдық құндылығын айқындауға, мәтінге түсініктеме беруді үйретуге (интерпретация) бағытталған жұмыстар жүргізіледі. Мәтінде берілген мамандығына байланысты мәліметті магистранттар болашақта қызмет барысында қолдануы тиіс. Сондықтан бұл жаттығулар мәтінмен жұмыс барысында меңгерген кәсіби тілдік құрылымдарды тілдік қатынаста магистранттардың еркін қолдану дағдысын қалыптастыруға бағытталады [4, 45-б.].

Ойымызды дәлелдеу үшін Халықаралық қатынастар саласындағы қазақ тілі пәнінен «Қазақстан – ЕҚЫҰ төрағасы» атты тақырыптағы мәтінді талқылап, мәтін алды, мәтінмен, мәтін соңындағы тапсырмаларды орындап көрелік. *ЕҚЫҰ – құрамына 56 қатысушы мемлекет кіретін жалпыеуропалық ұйым болып табылады. БҰҰ Жарғысының 8-тарауына сәйкес Еуропадағы дағдарыстық ахуалдардың ерте алдын алу және оларды болдырмау, Еуропадағы қазіргі бар жанжалдарды және жанжалдан кейін қалыпқа келтіруді реттеудің басты құралы ретінде құрылған. Ұйым қару-жараққа бақылау жасауды, алдын алу дипломатиясын, сенім шаралары мен қауіпсіздікті нығайтуды, адам құқықтарын, сайлауға бақылауды, сондай-ақ экономикалық және экологиялық қауіпсіздікті қоса алғандағы мәселелердің кең ауқымымен айналысады. ЕҚЫҰ қауіпсіздікті кешенді ұғым деп санайды және үш өлшемде: әскери-саяси, экономикалық-экологиялық және адами өлшемдерде әрекет етеді...*

1. Мәтіннің тақырыбына қарап, мәтіннің негізгі мазмұнын бағдарлау бағытындағы тапсырма:
 - Тақырыпты оқып шығып, мәтіннің негізгі мағынасы не туралы екенін айтыңыздар.
 - Мәтіндегі оқиғаның қалай өрбитінін болжаңыздар.
 - Тақырыптың аты мәтін мазмұнын бере ала ма? – деген сұрақтар төңірегінде өз ойларыңызды білдіріңіздер.
2. Мәтіннің мағыналық жағын ашатын негізгі сөздерді, сөз тіркестерін т.б. бөліп көрсету мақсатындағы тапсырма:
 - Мәтінді оқып шығып, ерекше көрсетілген сөздерге назар аударыңыздар.
 - Ол сөздер сіздерге мәтін не туралы айтылатындығын анықтауға көмектеседі.
 - Бөліп көрсетілген сөздерді, сөз тіркестерін, сөйлемдерді оқыңыздар.
 - Мәтіндегі қамтылатын негізгі мәселелерді анықтаңыздар.
3. Мәтінді санаулы уақыт аралығында игеру мақсатында жүргізілетін тапсырма:
 - Мәтінді ... минутта оқыңыздар. Мәтіннің негізгі мазмұнын түсінуге тырысыңыздар.
 - Мәтінді уақытты үнемдей отырып, шапшаң оқып шығыңыздар.
 - Мәтінде не туралы айтылғандығын 2–3 атаулы сөйлем арқылы білдіріңіздер.
4. Мәтіннің жалпы мазмұнын түсіну мақсатындағы тапсырма:
 - Мәтінді оқи отырып, мәтін ішінде қойылған сұрақтарға жауап беретін үзінділерді дауыстап оқыңыздар. 1... 2... 3...
 - Мәтінді өздеріңіз іштей бір рет оқыңыздар. Мәтін не туралы айтылатындығын бір сөйлеммен жеткізіңіздер.
 - Берілген сөйлемдерді оқыңыздар. Бұл сөйлемдердің қайсысы мәтіннің негізгі мазмұнын айқындайтынын айтыңыздар.
 - Мәтіннің бірінші бөлігін ... минутта оқыңыздар және бұл абзацта қандай ақпарат айтылатынын анықтаңыздар.
 - Мәтінді ... уақыт аралығында іштей оқыңыздар.
5. Мәтіндегі фактілік мазмұндағы оқиғаларды түсіну мақсатындағы тапсырма.
 - Мәтіннен ... туралы айтылатын сөйлемдерді табыңыздар. Мәтінде ол туралы не себепті айтылған және қалай?
 - Мәтіндегі оқиғаларды мазмұндау логикасына назар аударыңыздар.
 - «...» тақырыптағы мәтіннің жоспарын оқыңыздар. Жоспар мәтін мазмұнын толық көлемде бере ала ма деген сұрақтар төңірегінде ой жүгіртіңіздер.
 - Мәтінді өздіктеріңізден дауыстап оқыңыздар. Мәтіндегі басты ақпараттарды беретін негізгі сөздерді, сөз тіркестерін, сөйлемдерді анықтап, жазып алыңыздар.
 - Мәтін жоспарымен танысыңыздар. Мәтінді оқи отырып, мәтіндегі оқиғалардың өрбу желісімен жоспар тармақтарын айқындаңыздар.
6. Алынған ақпаратты мағыналық өңдеу мақсатындағы тапсырма:
 - Көркем мәтіндегі сөйлемдерді оқыңыздар. 1... 2... 3... Бұл сөйлемдердің әрқайсысында эмоционалды көңіл-күй қалай берілетіндігін айтыңыздар.
 - Мәтіндегі ақпараттарды жеткізуде маңызды рөл атқаратын сөздерді көшіріп жазыңыз: 1/...туралы; 2/...туралы; 3/...туралы;
 - Сіздер өз сөздеріңізбен мәтіннің көркемдік-идеялық мазмұнын қалай жеткізер едіңіздер?
7. Мәтін мазмұнын сөйлеу актілері арқылы сыртқа шығару мақсатындағы тапсырма:
 - Мәтіндегі басты оқиғаларды тезис немесе атаулы сөйлем түрінде жазыңыздар.
 - Өздерің оқыған мәтіндер арқылы «...» тақырыпта жарыссөз ұйымдастырыңыздар.

– Мәтінді оқыңыздар. Мәтіннен алынған ақпаратты пайдалана отырып, «...» тақырыпта хабарлама жасаңыздар.

– Өздеріңіз оқыған мәтіннің мазмұнын баяндама, хабарлама түрінде жеткізіңіздер.

– Оқыған мәтіннің мазмұны туралы не айта аласыздар?

– Оқыған мәтіндер сізге қандай әсер қалдырды? т.б.

Бірақ мәтінмен жұмыс осы кезеңдермен шектеліп қалмайды. Ол тілді оқытып үйретудің басқа тәсілдерімен бірлікте, тығыз байланыста ұштастыра жүргізілуі тиіс.

Мәтінді меңгертуде осындай амал-тәсілдерді қолданғанда тиімділігін байқау қиын емес. Мұндай жағдайда магистранттарға төл сөздерімізді дұрыс айтуға дағдыландыру, сөздік қорын дамыту, сөздікпен жұмыс арқылы есте сақтау қабілетін арттыру, сөйлеу дағдыларын қалыптастыру, ауызекі сұрақ-жауап жұмыстары арқылы сөйлеу тілін дамыту, мәнерлеп оқуды үйрету, т. б. көптеген мәселелерді қамтимыз. Ерекше дыбыстар кездесетін сөздерден бастап үйретіп, біртіндеп күрделендіріп отыру принципі туып отыр. Мәтіндегі жаңа сөздерді жекелеп үйрету арқылы, оны дұрыс дыбыстау арқылы магистранттардың сөздік қорын дамытамыз. Неғұрлым көп сөз білсе соғұрлым сөйлеу дағдысы тез қалыптасып, тіл байлығы арта түседі. Сондықтан мәтінді меңгертуде жаңа сөздерді, сөз тіркесін алдын ала беріп отырған жөн. Магистранттардың мәтін мазмұнын толық түсінуге сөздік жұмысының еш кедергісі болмайды. Яғни мәтінді меңгертуде сөздікпен жұмыс істеуге сол арқылы сөздік қорын молайтуға болатындығын ескергеніміз жөн. Сұраққа өзге ұлт өкілдерінен жауап алу күрделі мәселе. Сондықтан ол біртіндеп, қысқа-қысқа сұрақтарға жауап алу арқылы үйретіледі.

Қорыта келгенде айтарымыз, әр мәтіннің мазмұнын ашатын түрлі тапсырмалар (тілді үйренушінің сөздік қорын байыту, стильдік ерекшеліктерді білу, сөзді дұрыс қолдана білу, ресми сөйлеу және жаза білу т. б.) мәтіннің соңындағы сөздікте сөздің жалаң өзін ғана бермей, оны өзі тіркесетін сөздерімен қатысты, сөйлемдегі қолданысқа дайын күйінде берілетін тапсырмалар үйренушілердің сөздердің байланысын дұрыс аңғаруына, дайын үлгілерді жиі пайдалану нәтижесінде сауатты сөйлеуге және жаза білуіне мамандыққа байланысты мәтіндерді оқытудың орны ерекше деп атап өтуге болады.

Әдебиет

1. Смағұлова Г. Н. Мәтін лингвистикасы: Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2002. – 112 б.
2. Әбдікәрімова Т. М., Әбдіғалиева Т., Шәймерденова К. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы «Ана тілі», 1999. – 246 б.
3. Әбдікәрімова Т. М. Мәтін және «Ана тілі» оқулығы мәтіндемесін құраудың теориясы. – Павлодар, 2007. – 185 б.
4. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. М.: Наука, 1981. – 45 с.

Роль самостоятельной работы в подготовке переводчиков для государственной службы

Бижкенова А. Е.

Самостоятельная работа в процессе профессионального образования играет важную роль, способствуя формированию сознательного отношения самих магистрантов к овладению теоретическими и практическими знаниями, выработке устойчивых навыков к целенаправленному интеллектуальному труду. Очень важно, чтобы магистранты не просто приобретали знания, но и овладели способами их добывания. Современные подходы к организации обучения отводят достаточно много времени для самостоятельной подготовки, обусловленной мотивированностью образования. Конечный результат – овладение умениями самообразовательной деятельности как реализация концепции «Образование через всю жизнь». Так, самостоятельная работа составляет $\frac{2}{3}$ от общей трудоемкости изучаемого курса. Она представляет собой внеаудиторную самостоятельную работу магистранта, которая организуется как вид учебно-познавательной деятельности поисково-исследовательского характера и управляется через учебно-методические материалы.

Из психологии известно, что знания, полученные самостоятельно, путем преодоления посильных трудностей, усваиваются прочнее, чем полученные в готовом виде от преподавателя. В ходе